

[DSP - groep]

Onderzoek – Advies – Management

Onveiligheidsgevoelens in Amsterdam

Quick literatuurscan voor meting onveiligheidsgevoelens

Amsterdam, 10 december 2002

Sander Flight

Met medewerking van:
Bram van Dijk

DSP - groep BV
Van Diemenstraat 374
1013 CR Amsterdam
T: +31 (0)20 625 75 37
F: +31 (0)20 627 47 59
E: dsp@dsp-groep.nl
W: www.dsp-groep.nl
KvK: 33176766 A'dam

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
1.1	Onderzoeksvragen	3
1.2	Definitie onveiligheidsgevoelens	3
1.3	Meetbare resultaten –een eerdere ervaring	4
2	Operationalisatie van onveiligheidsgevoelens	6
2.1	Affectief	6
2.2	Cognitief	9
2.3	Vermijdingsgedrag	11
3	Discussie	13
3.1	Gevoelens van onveiligheid – affectief	13
3.2	Gevoelens van onveiligheid – affectief: angst voor slachtofferschap	14
3.3	Gevoelens van onveiligheid – risico inschatting	15
3.4	Gevoelens van onveiligheid – gedrag	15
4	Aanbevelingen	16
4.1	Voelt u zich wel eens onveilig?	16
4.2	Voorstel voor vragenlijst over onveiligheidsgevoelens	17
4.3	Kwalitatieve verdieping	20
4.4	Secundaire analyse	20
4.5	Laatste opmerkingen over meetbare resultaten en afrekenen	21
	Bijlagen	
Bijlage 1	Literatuur	24

1 Inleiding

1.1 Onderzoeksvragen

In opdracht van de Bestuursdienst van de gemeente Amsterdam heeft DSP-groep een quickscan uitgevoerd waarin de volgende vragen centraal stonden:

- Welke verschillende operationalisaties van het begrip subjectieve veiligheid zijn in de literatuur terug te vinden en welke daarvan worden specifiek in kwantitatief onderzoek gebruikt? (hoofdstuk 2)
- Welke van de onder 1. gevonden operationalisaties zijn relevant voor de overheid, i.c. het gemeentebestuur en de burgemeester respectievelijk de driehoek? (hoofdstuk 3)
- Welke operationalisatie(s) van het begrip subjectieve veiligheid verdient/verdienen de voorkeur en op grond van welke argumenten? (hoofdstuk 4)

In dit rapport doen wij verslag van onze speurtocht door de literatuur en doen we aanbevelingen voor de wijze waarop de gemeente volgens ons het beste met de uitkomsten verder zou kunnen gaan.

1.2 Definitie onveiligheidsgevoelens

Alvorens te kunnen zoeken naar vragen die onveiligheidsgevoelens meten, moeten we bepalen waar we het precies over hebben. Voor onze definitie van onveiligheidsgevoelens sluiten wij aan bij het werk van Gabry Vanderveen¹. Bij onveiligheidsgevoelens hebben we het over subjectieve sociale veiligheid, oftewel de (sociale) veiligheidsbeleving:

“Veiligheidsbeleving duidt (...) op de beleving van veiligheid van mensen in de ruimte waarin zij zich bewegen, zoals de eigen wijk, die aangetaast kan worden door potentiële of directe dreiging van personen. De beleving of ook wel subjectieve veiligheid refereert aan de meer of minder bewuste ervaringen en interpretaties van een individu en daarmee samenhangende gedragingen, zoals het controleren van de dreiging door zelf voorzorgsmaatregelen te nemen.” (Vanderveen, 2002).

Belangrijk bij deze definitie is, dat het gaat om dreiging van personen. Angst voor overstromingen, neerstortende vliegtuigen en dergelijke wordt dus niet inbegrepen. Ook is het belangrijk om op te merken dat het niet specifiek angst voor criminaliteit hoeft te zijn, maar ook om een algemeen gevoel van dreiging kan gaan: dit zijn dus ook de ‘enge tunneltjes’ en de straathoek waar zich onguere types ophouden. Ook angst binnenshuis valt onder deze definitie, hoewel de toevoeging ‘zoals de eigen wijk’ misschien lijkt te suggereren dat het vooral om de buitenwereld zou gaan.

Noot 1 Gabry Vanderveen is sinds 1998 bezig met het promotie-onderzoek: “*Determinanten van (on)veiligheidsgevoelens; een rechtspsychologisch onderzoek naar de beleving van veiligheid en onveiligheid in een stedelijke omgeving*”. Doel van haar onderzoek is het inventariseren en evalueren van operationalisaties van diverse (deel)concepten die gebruikt worden in empirisch onderzoek op het gebied van onveiligheidsbeleving zodat een meer betrouwbaar en valide meetinstrument kan worden ontwikkeld.

Tot slot kan ook het gevoel dat het met de samenleving als geheel bergafwaarts gaat qua veiligheid onder deze definitie worden geschoven, mits hiervoor personen verantwoordelijk worden gehouden.

Het is de vraag of deze brede definitie aansluit bij de wensen en ambities van de Amsterdamse overheid. Het zou bijvoorbeeld kunnen dat zij zich wenst te beperken tot angst voor criminaliteit in de woonomgeving. Wij hebben niet voor zo'n inperking gekozen, om allerlei interessante operationalisaties niet bij voorbaat uit te sluiten.

1.3 Meetbare resultaten –een eerdere ervaring

In het kader van een grootschalig enquête-onderzoek naar leefbaarheid en veiligheid in 30 gemeenten in de provincie Utrecht in het jaar 1997, werd een aardig experiment gehouden. Voordat er ook maar één enquête de deur uit ging, werd aan alle burgemeesters, de betreffende districts- en wijkchefs van politie, lokale bestuurders, beleidsmakers en andere experts gevraagd een voorspelling te geven van de uitkomsten. De vragen luiden als volgt: "Hoeveel mensen voelen zich volgens u onveilig in uw gemeente?" en: "Hoeveel mensen zijn het afgelopen jaar slachtoffer geworden van een vorm van overlast of criminaliteit?" Daarna werd ook gevraagd een doelstelling te formuleren: "Hoeveel mensen zouden zich onveilig mogen voelen?" En: "Hoeveel mensen mogen het slachtoffer worden van overlast of een delict?" Hierbij werd duidelijk uitgelegd dat het erom ging een antwoord te geven 'gegeven de mogelijkheden en onmogelijkheden van het betreffende gebied'. In het ideale geval voelt immers niemand zich onveilig en wordt niemand het slachtoffer van criminaliteit. Het was echter de bedoeling een realistisch doel te kiezen.

Het leek ons als onderzoekers tamelijk eenvoudig deze vragen te beantwoorden, maar daar vergisten wij ons in. Ten eerste wilden veel experts liever geen voorspellingen doen, laat staan dat ze een streefcijfer af wilden geven. Allerlei mitsen en maren werden aangevoerd, die eigenlijk alleen maar dienden om eigen onkunde te maskeren (straks blijkt dat ik niks weet van mijn wijk) of lastige situaties in de toekomst te voorkomen (straks blijkt dat ik mijn streefcijfer niet heb gehaald en wat moet ik dan?). Uiteindelijk hebben de meesten na veel aandringen, en na het afgeven van de garantie dat er met niemand persoonlijk zou worden afgerekend, de vragen beantwoord.

Toen de enquêteresultaten bekend waren en de schattingen dus naast de werkelijkheid konden worden gelegd, bleek dat gevoelens van onveiligheid veel slechter voorspeld waren dan slachtofferschap. Het percentage slachtoffers van overlast en criminaliteit werd regelmatig aardig ingeschat, maar de schattingen voor het niveau van gevoelens van onveiligheid liepen uiteen van 0 tot 100 procent. Te lage schattingen waren overigens zeldzamer dan te hoge schattingen: de meeste respondenten waren van mening dat een zeer ruime meerderheid van de bewoners zich onveilig voelde. In werkelijkheid kwam het percentage bijna nergens boven de 40 procent uit en in de meeste gemeenten lag het rond de 25 procent.

Een andere interessante uitkomst was, dat 'hoge' experts minder goed in staat waren voorspellingen te doen dan praktijkmensen. Experts die niet ver verwijderd waren van de werkvloer, bleken de beste voorspellingen te doen. De beste resultaten werden behaald door een groep mensen die door een slimme burgemeester bij elkaar was geroepen: een diender, een officier van justitie, twee beleidsmedewerkers, een winkelier en de dominee. De antwoorden van dit gezelschap bleken nooit meer dan vijf procentpunten af te wijken van de werkelijke uitkomsten en een enkele keer zelfs exact juist te zijn – ook op het gebied van onveiligheidsgevoelens.

Dit roept de vraag op wat het nut is van het houden van grootschalige bewonersenquête's als een groepje experts, mits breed samengesteld, kennelijk ook in staat is als thermometer van de samenleving te fungeren.

Wij gaan hier nog nader op in aan het eind van dit rapport.

Ook viel op dat sommige mensen het idee hadden dat de overheid grote invloed heeft op het niveau van onveiligheidsgevoelens: zij schatten bijvoorbeeld in dat 70 procent zich onveilig voelde en zij dachten dit na een paar jaar toch wel te kunnen terugbrengen tot bijvoorbeeld 30 procent. Wij als onderzoekers wisten dat gevoelens van onveiligheid slechts zeer kleine schommelingen vertonen en meenden hierin een grote overschatting van de invloed van de overheid te zien. Ook op dit aspect komen we later in dit rapport terug.

Het experiment heeft veel beleidsmakers in de betreffende regio aan het denken gezet, maar ook onszelf. Want, zo vroegen wij ons af, hoeveel mensen voelen zich nou eigenlijk echt onveilig? Wij hadden gekeken naar het percentage mensen dat 'ja' antwoordde op de vraag of ze zich wel eens onveilig voelen. Maar wat zegt dat eigenlijk? We hadden ook kunnen vragen hoeveel mensen er in hun eigen woonbuurt bang zijn slachtoffer te worden van een delict. Of hoeveel mensen zich op hun gemak voelen als ze 's avonds alleen over straat lopen. Dat zou andere percentages hebben opgeleverd en misschien waren sommige schattingen dan wel 'goed' geweest. Wat dit experiment ons duidelijk maakte was, dat mensen die zich echt reken-schap hadden gegeven van de letterlijke vraag die gesteld werd, een redelijke schatting konden geven. Maar mensen die vanuit een eigen visie op onveiligheidsgevoelens hadden geredeneerd, zaten er vaak ver naast. Maar betekende dat ook dat hun antwoorden 'fout' waren?

Veel verder dan dit soort constatering is we toentertijd helaas niet gekomen. Wij zijn dan ook bijzonder verheugd dat de gemeente Amsterdam van plan is meer aandacht te geven aan onveiligheidsbeleving. Wij hebben niet de illusie met dit rapport het laatste woord te spreken – veel meer dan het geven van een aanzet voor verdere discussie is binnen de huidige opzicht niet mogelijk.

2 Operationalisatie van onveiligheidsgevoelens

In dit gedeelte van het rapport presenteren we een overzicht van de operationalisaties van onveiligheidsgevoelens die wij hebben gevonden in een quickscan van de (wetenschappelijke) literatuur. Het zou onzinnig zijn te beweren dat wij in deze quickscan tijd en mogelijkheid hadden om *alle* vragen die ooit over dit onderwerp zijn gesteld op te sporen. We hebben ons vooral geconcentreerd op boeken, artikelen en tijdschriften die wij al "op de plank" hadden staan. Ook hebben we ons beperkt tot publicaties die op het eerste gezicht bruikbaar en relevant leken voor Amsterdam. Artikelen en boeken die een beschrijving geven van psychologische experimenten in de jaren vijftig in de Verenigde Staten, hebben wij dus buiten beschouwing gelaten. Maar ook minder exotische literatuur kan aan ons oog ontsnapt zijn. Maar volledigheid is ook niet het belangrijkste doel van een quickscan.

De door ons aangetroffen operationalisaties van onveiligheidsbeleving blijken globaal in drie categorieën te kunnen worden verdeeld:

- 1 affectief;
- 2 cognitief;
- 3 vermijdingsgedrag.

Validiteit en betrouwbaarheid

Een goede enquêtevraag is valide en betrouwbaar. Validiteit betreft de relatie tussen het concept (veiligheidsbeleving) en de operationalisatie (de enquêtevraag). Betrouwbaarheid is de relatie tussen de operationalisatie (de enquêtevraag) en de observeerbare respons (het antwoord van de respondent). Betrouwbaarheid kan worden vastgesteld door te kijken of herhaalde metingen hetzelfde resultaat opleveren. Validiteit is veel moeilijker vast te stellen en is fundamenteel onbewijsbaar. Validiteit kan hooguit aannemelijk worden gemaakt. Voor deze quickscan konden uiteraard geen nieuwe analyses worden uitgevoerd. De betrouwbaarheid wordt, waar mogelijk, vermeld. De enige toets op validiteit die mogelijk was, is de *face validity* – in hoeverre de gekozen operationalisaties op het eerste gezicht valide lijken te zijn.

2.1 Affectief

2.1.1 Gevoelens van onveiligheid

In de Politiemonitor Bevolking wordt als volgt gevraagd naar onveiligheidsgevoelens:

- Voelt u zich wel eens onveilig?
(antwoordcategorieën: ja/nee/weet niet-geen antwoord)

Degenen die hier 'ja' op antwoorden krijgen een vervolgvraag voorgelegd:

- Hoe vaak voelt u zich onveilig? Is dat vaak, soms of zelden?
(antwoordcategorieën: vaak/soms/zelden/weet niet-geen antwoord)

In het kader van het grotestedenbeleid wordt sinds midden van de jaren negentig de Leefbaarheidsmonitor gehouden.

In de Leefbaarheidsmonitor wordt naast (soms in plaats van) de hierboven genoemde algemene vraag uit de Politie-monitor de volgende vraag gesteld:

- Voelt u zich wel eens onveilig in uw eigen buurt?
(antwoordcategorieën: ja/nee/weet niet-geen antwoord)

In sommige gemeenten wordt de vraag gesteld voor verschillende dagdelen, waarbij het meestal gaat om het onderscheid tussen overdag en 's nachts, maar soms wordt ook apart naar 's ochtends, 's middags en 's avonds gevraagd. Ook worden soms bepaalde locaties (bijvoorbeeld 'op straat' of 'in het openbaar vervoer') toegevoegd. Een uitgebreide versie hiervan vonden we in een criminologisch onderzoek (Ferraro, 1995), maar variaties op dit thema duiken inmiddels overal op:

- Hoe veilig voelt u zich als u ...
 - 's avonds alleen over straat loopt?
 - 's avonds alleen thuis bent?
 - 's avonds met iemand over straat loopt?
 - overdag alleen over straat loopt?
 - overdag met iemand over straat loopt?

(antwoordcategorieën op een 7-puntsschaal lopend van 1 'heel onveilig' tot 7 'heel veilig')

Een aantal gemeenten stelt een open vervolgvraag aan degenen die aangeven zich onveilig te voelen, zoals bijvoorbeeld: 'Waar komt dit door?'. Meestal wordt hierbij een lijstje van mogelijke antwoordcategorieën aangeboden variërend van 'enge tunneltjes' tot 'te hard rijdend verkeer'. In het laatste hoofdstuk staan we stil bij de problemen die verbonden zijn aan het werken met dit soort open vragen.

2.1.2 Je zorgen maken / niet op je gemak voelen

In reactie op de kritiek dat onveiligheid een te 'zware' termen is (zie ook het volgende hoofdstuk) zijn varianten bedacht. In Amerikaans onderzoek (Williams e.a., 2000) is gebruik gemaakt van de term 'worry'. Daar is onderstaand vragenblokje over de directe woonomgeving en het eigen huis uit ontstaan:

- Is there any area within four blocks of your home where you would be worried about walking alone?
 - A. during the day? (yes/maybe/no)
 - B. at night? (yes/maybe/no)
- Is there any area within four blocks of your home where you would be worried about walking even if someone else were with you?
 - A. during the day? (yes/maybe/no)
 - B. at night? (yes/maybe/no)
- Is there any area within one block of your home where you would be worried about walking alone?
 - A. during the day? (yes/maybe/no)
 - B. at night? (yes/maybe/no)
- Is there any area within one block of your home where you would be worried about walking even if someone else were with you?
 - A. during the day? (yes/maybe/no)
 - B. at night? (yes/maybe/no)
- Are you worried about being in your home alone?
 - A. during the day? (yes/maybe/no)
 - B. at night? (yes/maybe/no)

Een Nederlands voorbeeld waarin de term onveiligheid wordt vervangen, is te vinden in een onderzoek naar onveiligheidsgevoelens in de Rotterdamse metro (Vanderveen, 1998). De vraag naar onveiligheid werd gecombineerd met de vraag of men zich op zijn gemak voelt. Ook werd duidelijk onderscheid gemaakt tussen overdag versus 's avonds en 's nachts en tussen alleen reizen en reizen in het algemeen. Dat leverde in totaal een blokje van zes vragen op. Betrouwbaarheidsanalyse liet zien dat de vragen samen een betrouwbare schaal voor onveiligheidsgevoelens opleveren en dat de spreiding van de antwoorden (vooral bij mannen) groter was:

- Hoe vaak voelt u zich <overdag> onveilig in de metro?
 - Idem <'s avonds en 's nachts>
 - Hoe vaak voelt u zich niet zo op uw gemak <overdag> in de metro?
 - Idem <'s avonds of 's nachts>
 - Hoe veilig of onveilig voelt u zich in de metro als u <overdag> alleen reist?
 - Idem <'s avonds of 's nachts>
- Antwoordcategorieën: nooit, zelden, soms, vaak of altijd.

2.1.3 Angst voor criminaliteit/specifieke delicten

Gevoelens van onveiligheid hoeven niet altijd te worden veroorzaakt door angst voor criminaliteit. Om daarachter te komen, moeten specifieke vragen worden gesteld. In de Amsterdamse Leefbaarheidsmonitor werd bij de laatste meting gevraagd naar angst voor agressief gedrag of geweld in vijf specifieke situaties. De vraag luidde als volgt:

- Hoe vaak bent u tijdens het uitgaan bang dat u te maken krijgt met agressief gedrag of geweld?
(antwoordcategorieën: vaak/soms/zelden/nooit)

Niet alleen voor uitgaan, maar ook voor de volgende vier onderwerpen werden dezelfde vragen gesteld:

- Sportevenementen.
- Openbaar vervoer.
- Werken (al dan niet betaald).
- Verkeer.

In het onderzoek van Rietveld (2000) werden de volgende vragen gesteld:

- In hoeverre bent u bang zelf slachtoffer te worden van
(antwoordcategorieën: vaak/soms/zelden/nooit)

Deze vragen gaan overigens al in de richting van een risico-inschatting (zie volgende paragraaf). Dit onderscheid is niet altijd even helder te maken.

Angst voor slachtofferschap van naasten

De mate waarin men bang is dat anderen (partner, kinderen, bekenden) het slachtoffer worden van criminaliteit. Hierover worden vrijwel dezelfde vragen gesteld als bij persoonlijk slachtofferschap (algemeen en voor specifieke delicten), met de toevoeging "iemand die u lief is?".

2.1.4 Zorgen over criminaliteit/specifieke delicten

Net als bij de algemene peiling van gevoelens van onveiligheid, kan worden gekozen bij de angst voor criminaliteit, niet het zware woord 'angst' te gebruiken.

Een alternatief is: 'In hoeverre bent u bezorgd zelf slachtoffer te worden van...' en dan allerlei delicten in te vullen. Een andere mogelijkheid is: 'In hoeverre maakt u zich zorgen zelf slachtoffer te worden van...'. In een Engels onderzoek vonden we nog de volgende vraag naar zorgen over criminaliteit in het algemeen:

- On a scale of 0 to 10, how worried are you about crime in general?
Antwoordcategorieën: 0 (not worried at all about crime in general) tot 10 (very worried about crime in general)

2.1.5 Samenleving, normen en waarden ('incivilities')

Het gevoel dat het met de samenleving als geheel bergafwaarts gaat. Binnen deze groep hebben wij geen concrete vraagteksten aangetroffen. Wel wordt verwezen naar het standaardwerk op dit terrein van Lewis & Salem (1986). Zij beschreven in hun boek de angst of onrust die kan worden veroorzaakt door onbetamelikheden (Engels: 'incivilities'): gedragingen die niet noodzakelijk crimineel zijn. Het gaat om overschrijding van de fatsoensnormen, zoals bijvoorbeeld jongeren die met hun voeten op de bank zitten in het openbaar vervoer of een hevig zoenend stelletje. Ook kan gedacht worden aan stellingen over de verharding van de maatschappij, het gebrek aan normen en waarden onder jongeren en de gewelddadigheid van de samenleving. In het laatste hoofdstuk doen wij een voorstel voor drie stellingen.

2.2 Cognitief

2.2.1 Inschatting van kans op slachtofferschap

In wetenschappelijk onderzoek wordt, veel vaker dan in beleidsonderzoek, een gedeelte van de vragenlijst gewijd aan de inschatting van het risico om slachtoffer te worden van bepaalde delicten. Om dit te meten wordt vaak (een variant op) de volgende vraag gehanteerd:

- Hoe groot denkt u dat de kans is om in de loop van dit jaar zelf slachtoffer te worden van ...
 - een inbraak?
 - vernieling?
 - diefstal op straat?
 - mishandeling?
 - bedreiging?
 - een vechtpartij?
 - ongewenste intimiteiten?

(Antwoordcategorieën op een 7-puntsschaal lopend van 1 'heel klein' tot 7 'heel groot').

Deze vraag wordt soms ook in relatieve zin gesteld: hoe groot schat u de kans dat u slachtoffer wordt vergeleken met anderen? Ook is het mogelijk de vraag te stellen in een drietrapsraket: eerst voor delicten in het algemeen, vervolgens voor een aantal specifieke delicten en tot slot voor die (zojuist genoemde) delicten. Elke vraag levert een ander antwoord op.

- On a scale of 0 to 10, what do you think your chances are of being a victim of any type of crime during the next year?
(Antwoordcategorieën: 0 'very small chance' tot 10 'very high chance')

- On a scale of 0 to 10, what do you think your chances are of being a victim of a robbery during the next year?
(antwoordcategorieën: 0 'not high at all' tot 10 'very high')
- Overall, how afraid are you about becoming a victim of any of these crimes during the next year?
(Antwoordcategorieën: 0 'not afraid at all' tot 10 'very afraid')

Opvallend genoeg hangen de vragen naar specifieke delicten niet sterk samen met de vraag naar slachtofferschap in het algemeen. Kennelijk is angst voor slachtofferschap in het algemeen dus iets anders dan angst voor specifieke delicten. Dit betekent dat in enquêtes niet kan worden volstaan met het optellen van de inschatting voor specifieke delicten om tot een algemene inschatting van slachtofferschap te komen.

2.2.2 Zorgen over slachtofferschap

Net als bij de meting van onveiligheidsgevoelens, kan het woord 'angst' bij het inschatten van risico's om slachtoffer te worden, vervangen worden door minder zware termen. Een alternatief is 'je zorgen maken over'. Een voorbeeld van een recente Engelstalige vragenlijst waarin angst voor criminaliteit werd vervangen door zorg, is het onderzoek van Williams e.a. (2000). Zij bouwden vragen over risico-inschatting voor bepaalde delicten om tot vragen over 'worries'.

- On a scale of 0 to 10, how worried are you of becoming a victim of a robbery during the next year? (herhalen voor aantal delicten)
(antwoordcategorieën: 0 'not worried at all' tot 10 'very worried')
- Overall, how worried are you about becoming a victim of any of these crimes during the next year?
(Antwoordcategorieën: 0 'not worried at all' tot 10 'very worried')

In het Nederlands zou de vraag als volgt kunnen luiden:

- In hoeverre maakt u zich zorgen dat u zelf het slachtoffer wordt van <delict>?
(Antwoordcategorieën: 0 'helemaal geen zorgen' tot 7 'zeer veel zorgen')

2.2.3 Inschatting van negatieve gevolgen van slachtofferschap

Naast een inschatting van de kans op slachtofferschap, wordt soms ook gevraagd naar de inschatting van negatieve gevolgen van slachtofferschap. Dat lijkt misschien een academisch onderscheid, maar dat blijkt mee te vallen. De vraag naar de gevolgen vestigt de aandacht op het feit dat een grote kans op slachtofferschap (feitelijk of gepercipieerd) niet altijd hoeft te leiden tot een grote angst. Hierbij wordt wel eens gerefereerd aan de volgende formule:

$$\text{angst} = \text{kans} \times \text{ernst}$$

De factor ernst is waar het bij de inschatting van de negatieve gevolgen van slachtofferschap om gaat. Mensen die geen (grote) negatieve gevolgen verwachten als ze slachtoffer worden, zijn meestal niet angstig – zelfs als ze zich realiseren dat het risico om slachtoffer te worden groot is. Zo weten de meeste jongeren dat ze tijdens het uitgaan een relatief groot risico lopen slachtoffer te worden van agressie of geweld. Als zij de negatieve gevolgen daarvan echter laag inschatten, voelen ze zich toch niet onveilig.

- Hoe groot denkt u dat voor u de nadelige gevolgen zijn, als u slachtoffer wordt van ...
- een inbraak?
- vernieling?
- diefstal op straat?
- mishandeling?
- bedreiging?
- een vechtpartij?
- ongewenste intimiteiten?
(Antwoordcategorieën op een 7-puntsschaal lopend van 1 'heel klein' tot 7 'heel groot'.

2.2.4 Media

De mate waarin men berichtgeving over criminaliteit volgt in de media. Mediaconsumptie komt regelmatig in beeld als mogelijke verklaring voor onveiligheidsgevoelens. Velen denken dat het gevoel van veiligheid veel sterker afhangt van de opvallende incidenten in binnen- en buitenland (Dutroux-affaire, terrorisme, kinderporno), dan door de criminaliteit en overlast in de eigen woonbuurt. Ook wordt regelmatig beweerd dat lezers van *De Telegraaf* zich onveiliger voelen dan lezers van bijvoorbeeld het *NRC Handelsblad* of *De Volkskrant*. Om dergelijke samenhangen te kunnen achterhalen, moeten uiteraard ook vragen over mediaconsumptie worden toegevoegd aan bevolkingsonderzoek.

De vraag naar media en criminaliteit luidt meestal als volgt:

- Hoe vaak volgt u in de krant of op televisie de berichten over criminaliteit?
(Antwoordcategorieën: altijd, vaak, soms, zelden, nooit)

Wetenschappers breken zich overigens al jaren het hoofd over de vraag hoe de causaliteitsrelatie loopt: voelt men zich onveilig doordat men veel berichten over criminaliteit leest of leest men veel berichten over criminaliteit omdat men zich onveilig voelt? Deze discussie is vergelijkbaar met het eeuwige debat over de vraag of geweld op televisie leidt tot meer geweld op straat, of andersom.

2.3 Vermijdingsgedrag

De mate waarin mensen bepaalde situaties mijden, bijvoorbeeld niet met de metro reizen, niet alleen over straat, 's avonds de deur niet open doen, kinderen niet uit laten gaan, etc.

In de Amsterdamse Leefbaarheidsmonitor werd bij de laatste meting gevraagd naar vermijdingsgedrag in vijf specifieke situaties. Eén vraag uit dit blokje is reeds ter sprake gekomen in de paragraaf hierboven over angst voor slachtofferschap. Het gehele blokje van vier vragen was als volgt opgebouwd:

- Gaat u 's avonds wel eens uit? (ja/nee)
- Is mogelijk agressief gedrag en geweld een belangrijke reden om niet meer uit te gaan? (ja/nee)
- Hoe vaak bent u tijdens het uitgaan bang dat u te maken krijgt met agressief gedrag of geweld? (vaak/soms/zelden/nooit)
- Is de angst voor mogelijk agressief gedrag of geweld voor u reden om bepaalde uitgaansplaatsen te mijden? (ja/nee)

Zoals gezegd werd dit blokje nog vier keer herhaald voor vier andere situaties, te weten: sportevenementen, openbaar vervoer, werken (al dan niet betaald) en verkeer.

In de Politiemonitor worden de volgende vragen gesteld over vermijdingsgedrag:

- Komt het wel eens voor dat ...
- u bepaalde plekken in uw woonplaats mijdt omdat u ze niet veilig vindt?
- u 's avonds of 's nachts niet open doet omdat u het niet veilig vindt?
- u waardevolle spullen thuis laat om diefstal of beroving op straat te voorkomen?
- u omrijdt of omloopt om onveilige plekken te vermijden?
- u uw kinderen niet toestaat ergens naartoe te gaan omdat u het niet veilig vindt?
(antwoordcategorieën: vaak/soms/bijna nooit)

In een ander onderzoek (Rietveld, 2001) werd deze algemene vraag gesteld die de invulling van de situatie aan de respondent over laat:

- Hoe vaak komt het voor dat u uw gedrag aanpast of beperkt om veiligheidsredenen?
(antwoordcategorieën van 1 'nooit' tot 7 'altijd').

Tot slot blijkt het mogelijk op een meer indirecte manier achter patronen van vermijdingsgedrag te komen, door bewoners te vragen naar de routes die zij nemen als zij zich verplaatsen door hun woonbuurt. Uit een onderzoek onder bewoners van Amsterdam Zuidoost bleek dat men overdag een andere route nam dan 's avonds om onveilige plekken te mijden (DSP-groep, 1987).

3 Discussie

Dit hoofdstuk is gewijd aan (wetenschappelijke) kritiek op de vragen die in het voorgaande hoofdstuk zijn gepresenteerd. De in het voorgaande hoofdstuk opgesomde operationalisaties worden kritisch beschouwd. Dit maakt het mogelijk (in het volgende hoofdstuk) een concreet voorstel te doen voor enquêtevragen die in de toekomst opgenomen kunnen worden in bevolkingsonderzoek naar onveiligheidsgevoelens.

3.1 Gevoelens van onveiligheid – affectief

In het voorgaande hoofdstuk is de vraag besproken die vrijwel universeel wordt gebruikt in binnen- en buitenlands bevolkingsonderzoek: 'Voelt u zich wel eens onveilig?' Soms wordt hier nog een nadere bepaling van plaats (uw eigen woonbuurt/op straat) of een tijd ('s avonds) aan toegevoegd. Op deze algemene vraag is veel kritiek gekomen (Ferraro, 1995; Van der Wurff, 1992; Vanderveen, 2002).

Een eerste bezwaar heeft te maken met het woord 'onveilig'. Dit woord blijkt een lading te hebben die ervoor zorgt dat niet iedereen bereid is in een vraaggesprek toe te geven dat hij of zij (voornamelijk hij) zich angstig voelt. Dat leidt er volgens critici toe dat sekse een sterke samenhang vertoont met gevoelens van onveiligheid, terwijl dit ook een vraageffect kan zijn. Een alternatief wat beter lijkt te werken, is de vraag of men zich op zijn of haar gemak voelt. Ook bij deze vraag voelen mannen zich minder onveilig dan vrouwen, maar de spreiding van de antwoorden is breder en daardoor bruikbaar. Als wordt gevraagd of men zich 's avonds of 's nachts onveilig voelt in de metro, voelt 16 procent van de ondervraagde mannen zich zelden, soms of vaak onveilig. Als wordt gevraagd wanneer ze zich slecht op hun gemak voelen, blijkt dat voor veel meer mannen te gelden: 35 procent. Bij deze laatste vraag geeft drie procent van de mannen aan zich 's avonds of 's nachts nooit op zijn gemak te voelen. Bij de vraag naar onveiligheid bleek geen van de mannen zich altijd onveilig te voelen. Ter vergelijking: bij de vrouwen gaat het om 34, respectievelijk 54 procent (Vanderveen, 1998).

Ten tweede is men het in wetenschappelijke kringen vrijwel unaniem met elkaar eens dat het meten van onveiligheidsgevoelens met behulp van één enkele vraag, uiterst onbetrouwbare en onduidelijke resultaten oplevert. Over welk aspect van onveiligheid heeft de respondent het? Om hier inzicht in te krijgen, moet tenminste onderscheid worden gemaakt tussen de volgende vier aspecten van onveiligheid:

- gevoel van onveiligheid;
- angst voor criminaliteit (of 'bezorgdheid over criminaliteit');
- risico-inschatting;
- inschatting van negatieve gevolgen.

Ten derde is het ook met het oog op de betrouwbaarheid van de antwoorden nodig om meer dan één vraag over onveiligheidsgevoelens te stellen. De antwoorden kunnen dan vervolgens op basis van factoranalyse worden samengevoegd tot factoren. In een onderzoek als de Amsterdamse Leefbaarheidsmonitor of de Politie-monitor zitten overigens verschillende vragen die (indirect) het gevoel van onveiligheid meten, maar bij de rapportage worden de antwoorden op die vragen meestal apart weergegeven. Voor een eerste indruk van de uitkomsten voldoet dat wellicht wel, maar voor inzicht in de achtergronden van onveiligheid is meer nodig.

Dit is een van de redenen waarom wij aanbevelen een secundaire analyse uit te voeren op reeds verzamelde data (hoofdstuk 4).

Een vierde bezwaar tegen deze vragen, is het feit dat het begrip *angst* waar vaak mee wordt gewerkt (ook in de Amsterdamse Leefbaarheidsmonitor) te zwaar is. In internationaal gerenommeerd bevolkingsonderzoek werd tot het midden jaren van de jaren negentig vrijwel zonder uitzondering met angst gewerkt, maar inmiddels wordt vaak gevraagd naar 'je zorgen maken over'. In een onderzoek waar angst door zorg werd vervangen, bleken de schalen voor onveiligheid betrouwbaarder te zijn: de schaal bijvoorbeeld die aangaf hoeveel zorgen men zich maakt als men op straat loopt, had een alpha van .90 (Williams, McShane en Akers, 2000), wat beduidend hoger was dan de combinatie van vragen die gaan over 'angst'.

Een vijfde bezwaar tegen allerlei vragen die nu worden gebruikt, is het kleine aantal antwoordcategorieën. Men is uiterst kritisch over het gebruik van antwoordschalen waarbij de respondent uit twee, drie of vier categorieën moet kiezen. Een zevenpunts-schaal (1 'heel onveilig' tot 7 'heel veilig') of tienpunts-schaal, verdient de voorkeur aangezien de respondent dan kan aangeven op welk punt ten opzichte van het midden hij of zij zich bevindt. Dat levert een betere spreiding op rond het midden waardoor dit soort variabelen onder bepaalde voorwaarden beschouwd mogen worden als intervalvariabelen. Dit in tegenstelling tot de nominale, of hoogstens, categoriale variabelen waar alles nu mee moet gebeuren.

Alle bezwaren leiden tot een voorstel om verschillende aspecten van onveiligheid te meten. Aangezien het mogelijk bleek op basis van de zes vragen van Vanderveen (1998) een betrouwbare schaal voor algemene onveiligheidsgevoelens te berekenen, hebben wij een voorkeur voor die operationalisatie. Daarbij moet overigens wel worden opgemerkt dat het de voorkeur verdient, zeker bij schriftelijk onderzoek, te werken met een numerieke antwoordschaal met zeven- of tien punten. Zie het volgende hoofdstuk voor de aanbevelingen.

3.2 Gevoelens van onveiligheid – affectief: angst voor slachtofferschap

Er zijn twee punten van kritiek op de vragen die worden gebruikt om angst voor slachtofferschap van criminaliteit te meten. Allereerst wordt ook hier vaak gevraagd naar 'angst' voor criminaliteit, terwijl 'je zorgen maken over' beter blijkt te werken. Daarnaast is gebleken dat angst voor criminaliteit in het algemeen, niet een optelsom is van angst voor afzonderlijke delicten. Ook deze algemene angst lijkt ons een voor de lokale overheid relevante grootheid, maar het betekent wel dat er een aparte vraag aan moet worden gewijd.

Beide punten van kritiek zijn ondervangen in het reeds aangehaalde onderzoek van Williams (2000) waar angst werd vervangen door 'zorg' en waar aparte vragen voor vijftien verschillende delicten werden gesteld. Op basis van een betrouwbaarheidsanalyse bleken de delicten in de volgende drie groepen te kunnen worden onderverdeeld:

Groep 1: beroving met een wapen, inbraak, diefstal motorvoertuig, overige diefstal, vandalisme/vernieling, auto-ongeluk waar alcohol in het spel was.

Groep 2: beroving zonder wapen, verkrachting (of poging tot), brandstichting (of poging tot), moord.

Groep 3 ('white-collar crime'): fraude, frauduleuze advertenties ('false advertising'), onveilige producten, teveel in rekening gebracht krijgen ('overcharging')

Wij stellen in het volgende hoofdstuk voor eenmalig een 'dedicated' onderzoek naar onveiligheidsgevoelens te doen om de Amsterdamse situatie te inventariseren. In dat onderzoek moet een relatief groot aantal delicten worden bevraagd. Vervolgens kan een factor- en betrouwbaarheidsanalyse worden verricht om tot een ingeperkte hoeveelheid vragen te komen. Op voorhand is het niet mogelijk die selectie te maken, omdat alleen Amerikaans onderzoek voorhanden is. Het is zeer goed mogelijk dat dit andere resultaten oplevert dan in Nederland.

3.3 Gevoelens van onveiligheid – risico inschatting

In beleidsonderzoek wordt meestal niet naar persoonlijke risico-inschatting gevraagd voor allerlei specifieke delicten. Het zou goed zijn dit wel te gaan doen. Overigens wordt er wel gevraagd hoe vaak allerlei problemen (waaronder delicten) volgens de respondent voorkomen in zijn of haar woonbuurt. Deze vragen zouden met enige goede wil kunnen worden beschouwd als een risico-inschatting: iemand die van mening is dat er in zijn of haar buurt vaak mensen worden lastig gevallen op straat, zal zich ongetwijfeld realiseren dat dit hem of haar ook kan overkomen. Het is mogelijk met behulp van een statistische analyse na te gaan of deze hypothese houdbaar is. Dit is dan ook een van onze aanbevelingen in het laatste hoofdstuk.

3.4 Gevoelens van onveiligheid – gedrag

Aanpassing van gedrag uit angst voor criminaliteit is misschien wel het meest concrete maatschappelijke gevolg van onveiligheidsgevoelens. De overheid voelt zich dan ook terecht geroepen hier aandacht aan te besteden. Dit is ook ongetwijfeld de reden geweest voor de batterij vragen die hierover in de meest recente Leefbaarheidsmonitor was opgenomen. We willen wel voorstellen deze uit te breiden met vermijdingsgedrag in de thuissituatie, zoals dat in de Politiemonitor wordt bevraagd: het 's avonds niet meer de deur open durven doen en mensen die hun kinderen verbieden ergens naartoe te gaan, horen ons inziens ook in een vragenlijst naar onveiligheidsgevoelens thuis. In het volgende hoofdstuk wordt hier een voorstel voor gedaan.

4 Aanbevelingen

Ter afsluiting van dit rapport geven wij in enkele paragrafen onze belangrijkste overwegingen weer en doen we enkele aanbevelingen over het meten van onveiligheidsgevoelens. Het is binnen het kader van een quickscan niet mogelijk om te komen tot een definitief advies over 'de beste' operationalisatie van onveiligheidsgevoelens. Het ligt er maar aan wat je ermee wilt gaan doen. Het is vervolgens aan de gemeente om aan te geven of, en zo ja, op welke wijze aan deze literatuurscan een vervolg kan worden gegeven.

4.1 Voelt u zich wel eens onveilig?

Gevoelens van onveiligheid kunnen op allerlei manieren worden gemeten, dat is hopelijk duidelijk geworden in de voorgaande hoofdstukken. Maar in de praktijk van het grootschalige bevolkingsonderzoek in Nederland, de Politie-monitor en de Leefbaarheidsmonitor, is er maar één vraag die steeds wordt aangetroffen: "Voelt u zich wel eens onveilig?".

Uit de meest recente Politie-monitor (2001) bleek dat gemiddeld in Nederland 28,5 procent van de mensen zich wel eens onveilig voelt. Die uitkomst is eigenlijk niet veel anders dan bij de start van het onderzoek. Ook andere onderzoeken, mits zij gebruik maken van exact dezelfde onderzoeksmethode, komen op zo'n percentage uit. In de rapporten van de Politie-monitor wordt weliswaar veel aandacht besteed aan statistisch significante veranderingen (bijvoorbeeld de daling van 30,8 naar 28,5 procent bij de laatste meting), maar statistisch significant is niet hetzelfde als betekenisvol. Echt schokkend kunnen zulke ontwikkelingen niet worden genoemd en al helemaal niet als we ook naar de eerdere metingen kijken: 1995 (29,2%), 1997 (29,0%) en 1999 (29,5%).

Onveiligheidsgevoelens blijken dus zeer constant te zijn. Maar dat zijn landelijke cijfers; hoe zit het met lokale verschillen? Daar blijkt de variatie een stuk groter te zijn. In sommige gemeenten voelt 15 procent van de bewoners zich onveilig, terwijl een stad als Amsterdam in de 'slechtste' wijken meer dan 50 procent onveilige burgers herbergt. Binnen die sub-niveau's zijn de gevoelens in de loop der jaren echter tamelijk constant.

Er zijn twee mogelijke oorzaken voor de standvastigheid van onveiligheidsgevoelens. Ten eerste is het mogelijk dat het gewoon een weergave van de werkelijkheid is: gevoelens van onveiligheid fluctueren vrijwel niet. Dat betekent dan automatisch dat het voor de overheid niet eenvoudig zal zijn de onveiligheidsbeleving in een gewenste richting bij te sturen. Een andere mogelijke oorzaak is, dat de vraag te algemeen is. Een groot vangnet mist nuances en is daardoor niet in staat veranderingen in opvattingen over specifieke onderwerpen aan het licht te brengen. Ook in dat geval is de algemene vraag nauwelijks interessant als richtsnoer voor het Amsterdamse beleid.

Duidelijk is in elk geval dat algemene vragen weinig handvatten voor lokaal beleid opleveren. Toevoegingen als 'in uw eigen buurt', 'op straat' of 's avonds', veranderen daar slechts oppervlakkig iets aan. Er wordt namelijk nog steeds niet aangegeven om welke soort onveiligheid het gaat. Dit hangt dus sterk af van de toevallige associaties en denkrichting van de respondent en van de context van de vragenlijst. Het kan angst voor beroving, diefstal of verkrachting zijn, maar ook voor een aanrijding, een ontplofende goederentrein of een overstroming. De notie dat de associaties die mensen hebben bij het woord 'onveiligheid' in de loop der jaren veranderen wordt vrij algemeen geaccepteerd. In de jaren vijftig dacht men bij onveiligheid aan oorlog, in de zeventiger jaren was het een wiebelig keukentrapje,

in de jaren negentig was het een verkrachter in de bosjes en nu is het zinloos geweld of zelfs Osama bin Laden².

Anderzijds moet de huidige algemene vraag niet klakkeloos overboord worden gezet: juist het feit dat deze vraag al sinds jaar en dag in het hele land wordt gesteld maakt het mogelijk te constateren dat de antwoorden erg constant zijn en dat is pure winst. Voor het vormgeven van het veiligheidsbeleid zijn de uitkomsten echter minder interessant.

Mogelijke aanvullingen op de algemene vraag zijn er meer dan genoeg: in hoofdstuk twee is een groot aantal gepresenteerd, variërend van algemene gevoelens, risico-inschattingen tot vermijdingsgedrag, elk met verschillende varianten. In de volgende paragraaf doen we een voorstel.

4.2 Voorstel voor vragenlijst over onveiligheidsgevoelens

Op basis van de door ons uitgevoerde literatuurscan komen wij tot de volgende selectie van vragen die ons interessant genoeg lijken om op te nemen in toekomstige enquêtes waarin ook onveiligheidsgevoelens worden gemeenten. Omdat het een zeer lange vragenlijst is, stellen wij voor de verschillende vragen eerst een keer uit te testen in een relatief kleinschalig, eenmalig onderzoek. Dat kan leiden tot een nadere selectie van de vragen die het beste werken (betrouwbaarheid en validiteit) en het meest interessant zijn.

Schaal onveiligheidsgevoelens

- Hoe vaak voelt u zich <overdag> onveilig in uw woonbuurt?
- Idem <'s avonds en 's nachts>
- Hoe vaak voelt u zich niet zo op uw gemak <overdag> in uw woonbuurt?
- Idem <'s avonds of 's nachts>
- Hoe veilig of onveilig voelt u zich in uw woonbuurt als u daar <overdag> alleen loopt?
- Idem <'s avonds of 's nachts>
Antwoordcategorieën: zevenpuntsschaal van 1 'nooit' tot 7 'altijd'

Angst voor (zorgen over) criminaliteit

- In hoeverre bent u bang zelf slachtoffer te worden van <delict>?
(Antwoordcategorieën: zevenpuntsschaal van 1 'helemaal niet bang' tot 7 'zeer bang')
- In hoeverre maakt u zich zorgen dat u zelf slachtoffer wordt van <delict>?
(Antwoordcategorieën: zevenpuntsschaal van 1 'helemaal geen zorgen' tot 7 'zeer veel zorgen')

Maatschappelijke ontwikkelingen

- In hoeverre bent u het eens of oneens met de volgende stellingen?
(Antwoordcategorieën: vijfpuntsschaal van 1 'helemaal oneens' tot 5 'helemaal eens'):
- De maatschappij wordt steeds criminelere.
- Jongeren hebben minder besef van normen en waarden dan vroeger.
- De samenleving wordt ieder jaar meer gewelddadig.

Noot 2 Na de aanslagen van 11 september vorig jaar bleek het algemene gevoel van onveiligheid te zijn toegenomen, maar de angst in de eigen woonbuurt bleek te zijn afgenomen. Daaruit blijkt dat deze algemene vraag dus ook angst voor terrorisme kan meten (NRC, 2001).

Risico-inschatting

- Hoe groot denkt u dat de kans is om in de loop van dit jaar zelf slachtoffer te worden van < delict > ?
(Antwoordcategorieën: zevenpuntsschaal van 1 'heel klein' tot 7 'heel groot')

Nadelige gevolgen

- Hoe groot denkt u dat voor u de nadelige gevolgen zijn, als u slachtoffer wordt van < delict > ?
(Antwoordcategorieën: zevenpuntsschaal van 1 'heel klein' tot 7 'heel groot')

Media

- Hoe vaak volgt u in de krant of op televisie de berichten over criminaliteit?
(Antwoordcategorieën: altijd, vaak, soms, zelden, nooit)

Elders in de vragenlijst zou overigens ook moeten worden gevraagd welke krant(en) men leest en of men op televisie het journaal volgt. Dit maakt het mogelijk te achterhalen of er een verband is tussen bepaalde groepen lezers/kijkers en onveiligheidsgevoelens.

Vermijdingsgedrag

- Komt het wel eens voor dat u 's avonds of 's nachts niet open doet omdat u het niet veilig vindt?
- Komt het wel eens voor dat u uw kinderen niet toestaat ergens naartoe te gaan omdat u het niet veilig vindt?
(antwoordcategorieën van 1 'nooit' tot 7 'altijd')

Uiteraard kunnen ook vragen worden gesteld over vermijdingsgedrag in bijvoorbeeld het openbaar vervoer of in uitgaansgelegenheden. Het is waarschijnlijk verstandig de exacte invulling van die vragen per meting vast te stellen om aan te kunnen sluiten bij de actuele problemen (bijvoorbeeld zwembaden).

Overwegingen

Al met al levert dit voorstel een lange vragenlijst op over onveiligheidsgevoelens. Het is de vraag of het nodig is deze altijd integraal af te nemen. Naast de kosten die een lange enquête met zich meebrengt moet –vooral bij telefonisch onderzoek– rekening worden gehouden met het feit dat dit soort vragenbatterijen irritatie kunnen opwekken. Het verschil tussen de vragen 'Bent u wel eens bang om slachtoffer te worden van een inbraak?' en 'Maakt u zich wel eens zorgen dat u slachtoffer kunt worden van een inbraak?' zullen niet voor iedereen duidelijk zijn. En als deze twee vragen voor tien verschillende delicten worden gesteld, raakt iedereen op den duur vermoeid. Ook ons voorstel om antwoordcategorieën in zeven of tien verschillende punten uit elkaar te trekken leidt –wederom vooral bij telefonisch onderzoek– soms tot verveling of irritatie bij de respondent.

Daarom stellen wij voor eenmalig een grondige studie uit te voeren naar onveiligheidsgevoelens in Amsterdam. Daaruit zal blijken welke van deze vragen het beste werken (ook volgens de enquêtrices!) en welke vragen de meest interessante resultaten opleveren. Het aantal vragen kan vervolgens worden teruggebracht tot het minimaal noodzakelijke.

Aanbeveling 1

Er zou een onderzoek moeten worden gehouden onder bijvoorbeeld 500 Amsterdammers waarin bovenstaande operationalisaties voor gevoelens van onveiligheid worden getest. Op basis van dat onderzoek kan een verklarend model worden opgesteld waaruit blijkt a) welke operationalisaties betrouwbaar en valide zijn en b) welke vragen over onveiligheidsgevoelens standaard zouden moeten worden opgenomen in toekomstige enquêtes zoals de leefbaarheidsmonitor.

Verwachtingen

Het zou voor het eerst zijn dat er op deze schaal onderzoek wordt gedaan naar de achtergronden van onveiligheid. We kunnen dan ook niet voorspellen welke vragen de meest interessante resultaten gaan opleveren. Toch kan op basis van de ervaringen in binnen- en buitenland globaal worden aangegeven welke vragen er waarschijnlijk moeten worden toegevoegd aan toekomstige enquêtes:

- **Schaal voor onveiligheidsgevoelens in de eigen woonbuurt (zie boven)**
Vooral de uitbreiding van de standaardvraag 'Voelt u zich wel eens onveilig?' met de vraag 'of men zich op zijn of haar gemak voelt' lijkt veelbelovend. Vooral omdat hierdoor het verschil tussen mannen en vrouwen kleiner wordt en de achterliggende patronen duidelijk kunnen worden.
- **Risico-inschatting**
Eigenlijk is het wonderlijk te constateren dat de vraag hoe groot men de kans schat zelf het slachtoffer te worden van een delict niet standaard is in bevolkingsonderzoek. Want juist die vraag laat zien wat het eventuele verband is tussen subjectieve en objectieve angst voor criminaliteit. Door deze vraag naar risico's op te nemen kunnen alternatieve verklaringen (invloed van de media, normen en waarden) in perspectief worden geplaatst.
- **Mediagebruik**
De veronderstelling dat de media meer invloed hebben op onveiligheidsgevoelens dan de inspanningen van de overheid (politie, toezichthouders) is een hardnekkige. Door hierover vragen te stellen, wordt het mogelijk aan te geven in hoeverre dit klopt.
- **Normen en waarden**
Onveiligheid wordt door velen gekoppeld aan een algemene verharding van de samenleving en een toename van de hoeveelheid geweld. Een gebrekkig besef van normen en waarden onder jongeren wordt ook vaak hieraan gekoppeld. Een eventuele samenhang tussen dit soort opvattingen en onveiligheidsgevoelens is echter, voor zover wij weten, nog nooit in een vergelijkend onderzoek vastgesteld.

4.3 Kwalitatieve verdieping

Na de algemene vraag 'Voelt u zich onveilig?', stelt bijna iedereen meteen de vervolgvraag: 'Waardoor voelt u zich onveilig?'. Die vraag is begrijpelijk, maar de antwoorden zijn dat meestal niet. Er zijn allerlei pogingen ondernomen de antwoorden te voorspellen en deze in voorgecodeerde antwoorden te groeperen, maar daardoor vervalt het 'open' karakter van de vraag. En dat was nou juist niet de bedoeling. Met name bij schriftelijk onderzoek is het aanbieden van antwoordcategorieën problematisch, aangezien respondenten deze op papier zien staan. Maar ook telefonisch onderzoek heeft hieronder te lijden, omdat enquêtrices toch vaak de neiging hebben een antwoord voor te lezen als een respondent niet snel met een antwoord komt. Bij face-to-face onderzoek lijkt 'field-coding' de beste oplossing: de respondent geeft vrijuit antwoord, waarna de enquêtrice haar interpretatie van dat antwoord opzoekt in een lijst met mogelijkheden. Zij legt haar keuze vervolgens voor aan de respondent en vraagt of hij/zij zich in dit antwoord kan vinden.

Wij stellen echter voor om informatie over de achtergrond van onveiligheidsgevoelens middels kwalitatief onderzoek te meten. Bijvoorbeeld door groeps gesprekken met een aantal buurtbewoners of vertegenwoordigers van instanties of organisaties. In dat verband komen wij terug op een constatering uit hoofdstuk 1, dat een groep experts (mits breed samengesteld) ook in staat kan zijn om te fungeren als thermometer van de samenleving. Dat is natuurlijk een buitengewoon boeiend gegeven waar je als gemeente flink mee zou kunnen bezuinigen.

Aanbeveling 2

Voor inzicht in de achtergronden van onveiligheidsgevoelens moet periodiek kwalitatief onderzoek worden uitgevoerd onder individuen en/of groepen.

4.4 Secundaire analyse

Wij zien nog een veelbelovende mogelijkheid om de vinger te krijgen achter het onveiligheidsgevoel van de Amsterdammer: een secundaire analyse van reeds verzamelde data. Het grote nadeel van kwalitatief onderzoek is namelijk dat het moeilijk is om algemene patronen te ontdekken. Ook is het een nadeel (en een voordeel van secundaire analyse) dat mensen zich vaak niet bewust zijn van de achtergronden van hun gevoelens. Op de vraag hoe het komt dat men zich onveilig voelt, antwoordt een aanzienlijk deel van de respondenten: 'Omdat ik me onveilig voel' of een variatie op dit thema.

Uit een secundaire analyse komen ook andere verbanden aan het licht.

Zo kan blijken dat bijvoorbeeld ouderen zich onveiligere voelen dan jongeren, zonder dat zij dit zelf als 'reden' voor hun onveiligheidsgevoel hebben opgegeven. Voor beleidsmakers is dat soort informatie natuurlijk wel interessant. Wij stellen daarom voor een secundaire analyse uit te voeren op de gegevens die zijn verzameld in de meest recente Leefbaarheidsmonitor (en eventueel de Politiemonitor). Wij willen alle variabelen eerst analyseren met behulp van factoranalyse. Daaruit blijkt welke (blokken van) vragen zodanig met elkaar samenhangen dat eigenlijk moet worden gesproken van één latente dimensie. Dat levert twee soorten factoren op: aspecten van onveiligheidsbeleving (zoals 'angst', 'vermijdingsgedrag' of 'buurtdreiging') en andere factoren (zoals 'slachtofferschap van gewelddadige delicten' of 'oordeel over leefbaarheid in de woonbuurt'). Vervolgens kan van al deze factoren worden vastgesteld hoe zij met elkaar samenhangen. Op grond daarvan kan een schets worden gegeven van een theoretisch model waarin onveiligheidsgevoelens nader worden geduid en de samenhang met andere factoren wordt aangegeven.

Voor alle duidelijkheid: wij maken van tevoren dus geen selectie van bepaalde vragen en ook bepalen we niet vooraf wat de afhankelijke variabele zal zijn. Het is juist de bedoeling ook verbanden op te sporen die op het eerste gezicht wellicht niet logisch lijken. Ook weten wij op dit moment niet zeker welke vragen 'verklarende' variabelen zijn voor onveiligheidsgevoelens en welke vragen eigenlijk beschouwd moeten worden als aspect van onveiligheidsgevoelens.

Voorzover bij ons bekend, is zo'n exploratieve analyse nog nooit op cijfers van de leefbaarheidsmonitor (of de Politiemonitor) uitgevoerd, zodat Amsterdam een primeur zou hebben die op veel belangstelling van buiten de gemeentegrenzen mag rekenen.

Aanbeveling 3

Er zou een secundaire analyse moeten worden uitgevoerd op de cijfers van de Leefbaarheidsmonitor om te achterhalen

- a) welke operationalisaties van onveiligheidsgevoelens er kunnen worden gevonden,
- b) welke overige factoren er onderscheiden kunnen worden (slachtofferchap, buurtproblemen en dergelijke), en
- c) op welke wijze de factoren gevonden in a) en b) met elkaar samenhangen?

4.5 Laatste opmerkingen over meetbare resultaten en afrekenen

We zien en horen het op dit moment vrijwel dagelijks in de media: meetbare resultaten zijn 'in'. Ook het Amsterdamse college heeft te kennen gegeven aanspreekbaar te willen zijn op behaalde resultaten. Om dit mogelijk te maken zullen (tenminste) de volgende stappen moeten worden gezet:

- 1 het stellen van een meetbaar doel;
- 2 het meten van resultaten;
- 3 het vaststellen of het gestelde doel is gehaald of niet;
- 4 het aanspreken van de verantwoordelijken op de (niet) behaalde resultaten.

Elke stap is cruciaal. In dit rapport beperkten wij ons tot de tweede vraag: het meten van resultaten. De andere vragen zullen ongetwijfeld in een later stadium aan de orde komen. Als het de bedoeling is politici aan te spreken op behaalde resultaten, is het essentieel dat er *vooraf* overeenstemming is over de wijze van aanspreken. Welke methode van onderzoek wordt gehanteerd en welke indicatoren worden gekozen? Onderzoek naar gevoelens van onveiligheid heeft namelijk in grote mate te kampen met het probleem waar ieder onderzoek tot op bepaalde hoogte mee wordt geconfronteerd: als de uitkomsten positief zijn is de reactie meestal: "Dat wist ik al, moeten we daar nou zo'n duur onderzoek voor doen?". Als de uitkomsten negatief zijn wordt het onderzoek op allerlei manieren onder vuur genomen: "Zijn wel de goede respondenten ondervraagd? Want als ik met mijn burens praat... (etc.)". Of: "Dat zegt u nou wel, maar de signalen die mij bereiken zijn heel anders. Mijn tante woont toevallig bij dat tunneltje en zij zegt altijd... (etc.)". Dit soort informatie is zeker ook interessant, maar als er na afloop van een onderzoek discussie ontstaat over het onderzoek zelf, is het eigenlijk al te laat. Het gezamenlijk werken aan ontwikkeling van een Amsterdamse veiligheidsindex, zoals wij voorstelden in onze eerste offerte, is volgens ons een traject waarin alle partijen vooraf overeenstemming moeten bereiken.

Na het meten van de resultaten is het tijd om vast te stellen of de waargenomen ontwikkelingen (of juist het uitblijven daarvan) ook kunnen worden gekoppeld aan genomen maatregelen (of juist het niet nemen daarvan).

Deze laatste stap raakt al snel enigszins ondergesneeuwd in al het monitor-geweld. Het *bewijzen* van een oorzakelijk verband tussen een genomen maatregel en een gemeten gevolg is in de sociale wetenschappen fundamenteel onmogelijk. Zo'n verband kan hooguit aannemelijk worden gemaakt en staat dus altijd bloot aan verschillende interpretaties en discussies. Dit probleem zou wel eens zo fundamenteel kunnen zijn, dat we niet moeten beginnen met het onderzoeken van de effecten van overheidsbeleid, voordat er overeenstemming is over de wijze waarop uiteindelijk gaat worden afgerekend op behaalde resultaten.

Misschien is het een optie ook gebruik te maken van de resultaten van de Burgermonitor waarin wordt gevraagd of de gemeente genoeg doet aan de veiligheid. Die vraag koppelt het niveau van veiligheid direct aan de inspanningen van de gemeente. Er zijn twee nadelen aan deze route: ten eerste gaat het uiteindelijk om effecten in de maatschappij en niet om het leveren van voldoende inspanning. Ten tweede spelen in dit soort vraagstellingen ook andere opvattingen over de gemeente een rol. Al met al hebben wij dan ook een voorkeur voor een onderzoek dat zich specifiek richt op onveiligheidsgevoelens.

Bijlagen

Bijlage 1 Literatuur

Geciteerde publicaties

Dijk, T. van, S. Flight en E. Oppenhuis: *Voor het beleid, achter de cijfers: de uitkomsten van de GSB-monitor veiligheid en leefbaarheid nader geanalyseerd*. Intomart, Hilversum, 2000.

DSP-groep (Hette Tulner en Yvonne van Heerwaarden), *Monitor leefbaarheid en veiligheid 2001 Amsterdam*, Amsterdam, 2002.

Ferraro, K.F.: *Fear of Crime: interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York, 1995.

Lewis, D.A. en G. Salem: *Fear of crime: Incivility and the production of a social problem*. New Brunswick: Transaction Books, 1986.

NRC: *Dankzij Osama Bin Laden durven we de straat weer op*, 17-11-2001.

Projectbureau Politiemonitor: *Politiemonitor Bevolking 2001*, Hilversum/Den Haag, 2001.

Rietveld, Mark: *Angst voor criminaliteit en bekendheid met de woonplaats*. Verslag Programmagroep Psychonomie, Universiteit van Amsterdam, 2000.

Vanderveen, G.: *De beleving van veiligheid in de metro: een beschrijving*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1998.

Vanderveen, G.: *Reliable and Valid Fear; measuring the experience of unsafety*, Paper for ASC-Conference, 2000.

Vanderveen, G.: 'Beleving van veiligheid in de buurt', in: *Tijdschrift voor Veiligheid & Veiligheidszorg*, 1 - 1, 2002.

Williams, Frank P., Marilyn D. McShane en Ronald L. Akers, 'Worry About Victimization: An Alternative and Reliable Measure for Fear of Crime'. In: *Western Criminology Review*, 2 (2), 2000.

Wurff, A.W.I.M. van der: *Aard en achtergronden van onveiligheidsgevoelens in de woonomgeving*. Amsterdam: Faculteit der Psychologie, 1992.

Algemeen overzicht van publicaties over onveiligheidsgevoelens

Een eerste versie van deze literatuurlijst is in de jaren tachtig opgesteld door Paul van Soomeren van DSP-groep voor een artikel over onveiligheidsgevoelens. Later (midden jaren negentig) is de lijst aangevuld door de heer Van der Wurff die promoveerde op een studie naar de achtergronden van onveiligheidsgevoelens. In het kader van deze literatuurscan is nogmaals een update verricht, deze keer door Sander Flight van DSP-groep. Het is voorzover wij kunnen overzien een tamelijk compleet overzicht van alle relevante artikelen en boeken op dit terrein.

Andel, J. van: *Woonomgeving en kinderen (een onderzoek naar de invloed van ruimtelijke kenmerken en veranderingen van de woonomgeving op kinderen van 6 tot 12 jaar)*, TH Eindhoven, 1985.

Blaey, J.M. de, en T.Y. Ong: *Onderzoek naar de relatie tussen criminaliteit en ruimtelijke structuur*. Gemeentepolitie 's Gravenhage, Dienst Beleidszaken en onderzoek, 's Gravenhage, 1985.

Block, M.K., en G.J. Long: 'Subjective probability of victimization and crime levels: an econometric approach'. In: *Criminology*, 4, pp. 87-93, 1973.

CBS: 'Angstgevoelens in verband met criminaliteit', 1982-1984. In: *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 11, pp.8-13. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1984.

CBS: 'Nadere analyse van onrustgevoelens in verband met criminaliteit'. In: *Maandstatistiek politie, justitie en brandweer*, 6, pp. 8-22. Staatsuitgeverij 's-Gravenhage, 1985.

Clemente, F., en M.B. Kleinman: 'Fear of Crime in the United States (a multivariate analysis)'. In: *Social Forces*, 56, pp.519-531, 1977.

Cozijn, C., en J.J.M. van Dijk: *Onrustgevoelens in Nederland*. W.O.D.C., Ministerie van Justitie, 's-Gravenhage, 1976.

Dijk, J.J.M. van, en A.W.M. Coenen: 'Politieverslaggeving, koffiepraat en angst voor misdrijven'. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, pp. 86-100, 1978.

Dijk, T. van, S. Flight en E. Oppenhuis: *Voor het beleid, achter de cijfers: de uitkomsten van de GSB-monitor veiligheid en leefbaarheid nader geanalyseerd*. Intomart, Hilversum, 2000.

DSP-groep (H.J. Korthals Altes, m.m.v. H. Bruinink en P. van Soomeren), *Hoogbouw gewogen... All you need is lov? Aanzet voor een methode om de leefbaarheid in woongebouwen te meten in relatie tot de ontwerpveiligheid*, Amsterdam, 1987.

DSP-groep (Hette Tulner en Yvonne van Heerwaarden), *Monitor leefbaarheid en veiligheid 2001 Amsterdam*, Amsterdam, 2002.

Ensink, E. en F. Albach: *Angst voor sexueel geweld; van overdreven angst naar gerechtvaardigde woede*. Werkgroep Vrouwenstudies, R.U. Leiden, 1983.

Ferraro, K.F.: *Fear of Crime: interpreting victimization risk*. Albany: State University of New York, 1995.

Fowler, F.J., M.E. McCalla en T.W. Mangione: *Reducing residential crime and fear: The Hartford Neighbourhood Crime Prevention Program*. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C., 1979.

Fowler, F.J. en T.W. Magione: *Neighbourhood Crime: Fear and Social Control (A second look at the Hartford Program)*. National Institute of Justice, US Department of Justice, GPO, Washington D.C., 1982.

Garofalo, J., en J. Laub: 'The fear of crime. broadening our perspective'. In: *Victimology, an international journal*, 3-4, pp. 242-253, 1978.

Goldsmith, H., en S. Goldsmith: *Crime and the elderly*. Lexington Books, Lexington MA, 1976.

Hollander, B., F.X. Hartmann, R.R. Brown en R. Wiles: *Reducing residential crime and fear: The Hartford Neighbourhood Crime Prevention Program (Executive Summary)*. National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, GPO, Washington D.C., 1980.

Jaycox, V.H.: 'The elderly's fear of crime: rational or irrational?'. In: *Victimology, an international journal*, 3-4, pp.329-334, 1978.

Lawton, M.P., L. Nahemow, S. Yaffe and S. Feldman: 'Psychological aspects of crime and fear of crime'. In: J. Goldsmith en S. Goldsmith (ed.): *Crime and the elderly*. Lexington Books, Lexington MA, 1976.

Lewis, D.A. en M.G. Maxfield: 'Fear in the neighbourhood: an investigation of the impact of crime'. In: *Journal of research in crime and delinquency*, 17, 160-189, 1980.

Lewis, D.A. en G. Salem: *Fear of crime: Incivility and the production of a social problem*. New Brunswick: Transaction Books, 1986.

Loef, C.J.: *Aanranding en verkrachting*. Gemeente Amsterdam, Bestuursinformatie, afd. onderzoek en statistiek. Amsterdam, 1985.

Maxfield, M.G.: 'The limits of vulnerability in explaining fear of crime; a comparative neighbourhood analysis'. In: *Journal of research in crime and delinquency*, 3, pp. 233-250, 1984(a).

Maxfield, M.G.: *Fear of crime in England and Wales*. Home Office Research Study no. 78. HMSO London, 1984(b).

Metz, G. en H. Rijpkema: *Mythen en feiten over verkrachting*. Groningen, 1979.

NRC: *Dankzij Osama Bin Laden durven we de straat weer op*, 17-11-2001.

Projectbureau Politie-monitor: *Politiemonitor Bevolking 2001*, Hilversum/Den Haag, 2001.

Rietveld, Mark: *Angst voor criminaliteit en bekendheid met de woonplaats*. Verslag Programmagroep Psychonomie, Universiteit van Amsterdam, 2000.

Riger, S.: 'On women'. In: D.A. Lewis (ed.): *Reactions to crime*, Sage, Beverly Hills, 1980.

Riger, S., M.T. Gordon en R. Le Bailly: 'Women's fear of crime: from blaming to restricting the victim'. In: *Victimology, an international journal*, 3-4, pp. 274-284, 1978.

Selm, E. van, A. Lodder, M. Buitenhuis en M. Arkenstein: *Eng op straat*. Wageningen, 1985.

Singer, S.I.: 'The concept of vulnerability and the elderly victim in the urban environment'. In: J.E. Scott en S. Dinitz (eds.): *Criminal Justice Planning*, Praeger, New York, 1977.

Skogan, W.G.: 'Reporting crimes to the police: the status of world research'. In: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, vol. 21 nr. 2, pag. 113-137, 1984.

Soetenhorst-De Savornin Lohman, J.: 'Gevoelens van onveiligheid: wat kan de overheid eraan doen?' In: *Beleid en Maatschappij*, 6, pp. 156-162, 1986.

Soomeren, P. van: *Ruimtelijke planning en criminaliteit*. Rijksplanologische Dienst/Bureau Criminaliteitspreventie, 's-Gravenhage/Amsterdam, 1987.

Vanderveen, G.: *De beleving van veiligheid in de metro: een beschrijving*, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1998.

Vanderveen, G.: 'Stoere mannen, bange vrouwen?', in: *Tijdschrift voor Criminologie*, 41 (1), 1999.

Vanderveen, G.: *Reliable and Valid Fear; measuring the experience of unsafety*, Paper for ASC-Conference, 2000.

Vanderveen, G.: 'Beleving van veiligheid in de buurt', in: *Tijdschrift voor Veiligheid & Veiligheidszorg*, 1 - 1, 2002.

Vorrink, L.: 'De Beeldvorming ten aanzien van sexueel geweld'. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, 5-6, 1982.

Werkgroep Onbezorgd op straat: *Onbezorgd op straat*. Den Haag, 1984.

Williams, Frank P., Marilyn D. McShane en Ronald L. Akers, 'Worry About Victimization: An Alternative and Reliable Measure for Fear of Crime'. In: *Western Criminology Review*, 2 (2), 2000.

Winkel, F.W. 'Onrustgevoelens: een empirische toetsing van enkele predictormodellen'. In: *Tijdschrift voor Criminologie*, 1, pp.40-52, 1983.

Winkel, F.W.: 'Angstgevoelens voor criminaliteit: een informatie-verwerkingsperspectief'. In: *Justitiële Verkenningen*, 1, 72-101. Ministerie van Justitie, 's Gravenhage, 1985.

Winkel, F.W. en C.H.D. Steinmetz: 'Slachtofferschap en angst voor criminaliteit'. In: F.W. Winkel en A.W.I.M. van der Wurff (eds.), *Angst voor criminaliteit: theorie onderzoek interventie (pp. 22-46)*. Amsterdam: Swets en Zeitlinger, 1990.

Wurff, A.W.I.M. van der: *Aard en achtergronden van onveiligheidsgevoelens in de woonomgeving*. Amsterdam: Faculteit der Psychologie, 1992.